

az állami iskolarendszer heterogeneitása nem is lehet kérdéses. A legrosszabb kínálatot a nagyvárosi gettók iskolái nyújtják, ebben a csapdában vannak az alacsony jövedelmű családok. Így aztán nem lehet egyetérteni azzal az állítással, hogy a Friedman-féle voucher rendszer nagyobb hasznot hozna a gazdagabb családoknak, mint a szegényeknek. Friedmanék maguk is épp ellenkezőleg érvelnek: szerintük a voucher rendszer az egyenlőséget és a hatékonyságot egyaránt elősegíti.

A tiszta piaci modellben az iskolák profit orientáltak. A mai amerikai valóságban a magániskolába járók 98%-a nonprofit intézmény tanulója. Az amerikai kormány ugyanis csak a nonprofit szervezeti formákhoz nyújt támogatást.

Az biztos kérdéses, hogy a közvetlenül vagy a voucher rendszerben finanszírozott nonprofit iskolák a haszon vonatkozásában képesek-e elérni a tiszta piaci rendszerben működő intézményeknek a színvonalát. A nonprofit szervezetek világában ugyanis nem vállalkozók, csak adminisztrátorok vagy döntéshozók működnek. Innovációk megjelenése, elterjedése tőlük nem várható. Azaz a jelenleg ismert voucher rendszerek teljesítménye általában alatta marad az igazi piaci oktatásának, különösen azoknak a rendszereknek az esetében, amelyek kizárják a profitorientált iskolákat.

Költségösszehasonlítás

Arra már rámutattunk, hogy az állami rendszerben a szabadpiciával szemben egy lényeges és kiküthetetlen plusz költség jelentkezik. Mivel az állami iskolák működtetéséhez adóbeszedésre van szükség, a kormány az adókra jelentős mennyiségű jóléti költséget is rátesz. Ebből magából is következik már, hogy a valóban szabad oktatási piac mind a magán mind a közös haszon előállításának vonatkozásában hatékonyabb. Ez Levin érvelésében nem jelenhet meg, hiszen nem tiszta piaci rendszeréről, hanem a magánoktatás voucher rendszeréről beszél, amelynek finanszírozásához adó kell, ami pedig jóléti költségekkel jár.

Összegzés

Ahhoz, hogy okosan döntsünk szabadpici vagy állami oktatás között, gondosan meg kell vizsgálnunk mindkét jól definiált modell minden tulajdonságát. A láthatatlan kéz klasszikus modelljében a szabadpici rendszer egyértelmű tulajdonjogokat és szabad piac, hasznosság maximalizáló fogyasztók és profitorientált szervezetek jelenlétét

tételezi fel. Ebben a modellben nem lehet semmit "ingyen" kapni.

Az állami iskolázás esetében tisztázni kell, hogy milyen a kérdéses kormányzás. "Tökéletes demokráciát" tételezünk fel, ami ebben az esetben a piaci "tökéletes verseny" ellentéte. Ennek megfelelően az állami iskolák kimenete különbözni fog a piaci outputtól, annak ellenére, hogy mindkét esetben egyének választanak. Eszerint az érvelés szerint a különbség abból adódik, hogy állami ellátás esetén az oktatás externális haszná hatékonyabban internalizálódik. De az állam a "közösségi hasznot" az oktatásban csak akkor tudja emelni, ha szűkös anyagi erőit arra összpontosítja, hogy ellenőrizze, vajon a pedagógusok elérik-e a kívánt eredményt. Így aztán anyagi erőinek kisebb részét tudja csak a magánhaszn előmozdítására használni. A magánpiaci rendszerben működő iskolák abszolút hátrányban lesznek a közösségi haszn előállítás terén, viszont abszolút előnyben a magánhaszn előállításánál.

Japán példája hozható fel az érvelés megvilágítására. A japán tanulók vizsgaeredményei jobbakk amerikai társaikénál, és ez a különbség megdöbbentően megnő 15 és 18 éves korok között, amikor az oktatás már nem kötelező és nem ingyenes – mégis a korosztály 94%-a jár iskolába –, ezért a legerősebb piaci verseny érvényesül.

(E. G. West: *Public Schools and excess burden*.)

(Mindkét közlemény forrása: Mini Symposium on the Economics of Educational Choice. *Economics of Educational Review*, 2, 1991. pp. 137–178)

Csongor Anna

FELSŐOKTATÁSI PÉNZÜGYEK

A felsőoktatás finanszírozása

A *Higher Education in Europe* tematikus számát (1991/1) a felsőoktatás-finanszírozás aktuális kérdéseinek szenteli. A tanulmányokat neves szakemberek, nemzetközileg ismert szerzők adják közre, az írások többsége az 1991 októberében Dijonban tartott, az egyetemi és főiskolai oktatás pénzügyi kérdéseivel foglalkozó konferencia anyaga.

Guy Neave Véges anyagi erőforrások című írása átfogó képet ad a téma egészéről. Az alapkérdés az, hogy mivel a felsőoktatási intézmények nem támaszkodhatnak többé pusztán az állami támogatásra, hogyan, milyen módon oldják és oldhatják meg finanszírozásukat, az állami szektor támogatásának csökkenése milyen változásokkal jár, milyen új erőforrásokra lehet számítani. Sok szó

esik arról, hogy a hallgatóknak kell majd nagyobb részt vállalniuk saját oktatásuk költségeiből. Vátoznak tehát az erőforrások és velük együtt változnak az erőviszonyok is. Szükségserűen megváltozik például a viszony kormány és korábban a kormány által támogatott felsőoktatási intézmények között. Az egyetemek és főiskolák többé nem csupán a kormány eltartottjai, hanem – anyagi bázisukat megteremtendő – a magánszektor felé fordulnak. Nyugat-Európában közel egy évtizede égető a probléma, Közép-Kelet-Európában a pénzügyi nehézségek később, ám már akut formában jelentkeztek, oly módon, hogy ugyan a hasonló jelenségek megmutatkoztak, de azokat senki nem akarta beismerni.

Az 1980-as évektől – mióta a nyugat-európai országok kormányai kevesebb pénzt fektetnek a felsőoktatás fejlesztésébe, az intézményeknek többé-kevésbé a magánszektorra is támaszkodniuk kell költségeik fedezéséhez. Ugyanakkor az egyetemi szférának a legtöbb nyugati országban szembe kellett néznie az anyagi támogatások csökkenésével. És ez lett a 90-es évek trendje is. A szerző azt az átmenetet írja le, amelynek során kialakulóban van egyrészt egy hallgatói önköltséges, másrészt egy szociális helyzet alapján elbírált tandíjrendszer. Ez felvet egy új problémát, nevezetesen: vajon politikailag megengedhető-e, hogy a hallgatók maguk fedezzék tanulási költségeiket. A megoldás akkor lehet jó – mondja Neave –, ha a változtatásokat lassan, folyamatosan, rugalmasan és óvatosan adagolják, és arra a lényeges problémára koncentrálnak – ezúttal figyelmen kívül hagyva, vagy legalábbis háttérbe szorítva a másodlagos kérdéseket –, hogy a felsőoktatást tegyék viszonylag széles rétegek számára elérhetővé. Leszögezi továbbá, hogy a finanszírozás kérdése alapvető, annál is inkább, mert minden ezzel kapcsolatos változás lavinát indíthat el.

Felhívja a figyelmet arra is, hogy ha megváltozik a finanszírozás módja, akkor megváltozik a felsőoktatási intézmények belső rendszere is. Minél több intézmény, szektor finanszírozza az oktatást, annál kevésbé valószínű, hogy az ily módon erőteljesen megosztott, pluralizálódott helyzetben a finanszírozók bármilyike nyomást tudna gyakorolni egyik vagy másik felsőoktatási intézményre. Természetesen egy-egy intézmény éppen úgy támaszkodhat pusztán egyetlen pénzügyi erőforrásra.

Mi a probléma a privát szektor finanszírozta felsőoktatással? Főként az, hogy az anyagi támogatás "napról-napra" történik, jellegeből adódóan kevésbé "stabil", mint amilyen biztonságosnak

korábban az állami támogatást lehetett tartani. Végül megemlíti Neave egy másik problémát is, ami az egyes intézményeken belül jelentkezik. Az egyetemeknek és főiskoláknak mint elsődlegesen oktatási intézményeknek legfontosabb feladatuk nem az, hogy a finanszírozás problémájával foglalkozzanak. Erre egy speciális – a felsőoktatási intézményen belül működő – adminisztratív szerv hivatott. Ennek feladata az anyagi fedezet előteremtése. Ezzel pedig átkerül a "hatalom" az adminisztratív szerv kezébe.

J. C. Eicher és T. Chevaillier tanulmánya hasonló aspektusból közelíti meg a felsőoktatási finanszírozás témáját, a "krízis" oldaláról, mondván: a felsőoktatás céljának és hasznának kétségbevonásával mélyül el a probléma. A franciák tapasztalata hasonló a Neave által leírtakhoz. Az állami támogatás szerepét, amely eddig egyedüli anyagi forrás volt, részben át kell vállalniuk a hallgatóknak, illetve a magánszektornak. A szerzők többféle lehetőséget vázolnak föl a megoldásra, ezek között szerepelnek a speciális juttatások is, például a tandíj- és ösztöndíj-rendszer és a hallgatói hitel lehetősége. Ezenkívül kiépült a speciális támogatói szisztéma, egy-egy oktatási intézmény és egy, vagy több állami szervezet között. Az állami támogatásnak azonban meg kell maradnia a magánszektorból származó növekvő támogatás mellett is.

Az Európai Közösség országaiban végzett felméréseken alapuló összehasonlító tanulmány írói: F. Kaiser, Jos B.J. Koelman, J.G.M. Florax és F. A. van Vught. Miképpen támogatják az EK országokban az egyetemi-főiskolai oktatást? Igen változatos a kép. Az összkiadások, az oktatási költségvetés és az össznemzeti termelés függvényében az eredmény a következő: viszonylag sokat költ a felsőoktatás fejlesztésére: Luxemburg, Olaszország, Spanyolország és Franciaország. Átlagos ez az érték a többi hat EK országban. Az egy hallgatóra eső juttatás függvényében pedig magas a támogatás Hollandiában, Dániában és Luxemburgban, kevés Spanyolországban, Görögországban és Portugáliában, a többi EK országban átlagos az érték. Az elemzés végső eredménye az, hogy ezek az értékek konvergálnak.

G. Williams áttekinti és összefoglalja a jelenlegi és jövőbeli változásokat a felsőoktatás anyagi bázisainak tekintetében. Angliára és az OECD országokra tekint. A pénzügyi támogatás különböző modelljeinek előnyeit és hátrányait vizsgálva arra az eredményre jut, hogy a különböző modellek működnek ugyan, de nem tökéletesen. A piachoz való igazodás kérdéskörét is tárgyalja, arra kon-

centrálva, hogy ez miképpen befolyásolja az oktatást és a kutatást.

A franciaországi helyzetet J.J. Paul és F. Bailly mutatja be. Itt nagyon kevés támogatást kap a felsőoktatás, aminek következtében a fő probléma, hogy igen nehéz szakképzett munkaerőt találni. Franciaországban is legfőbb ideje új erőforrásokat keresni az állami támogatás kiegészítéséhez. Az egyetemek – új támogatóikhoz és azok új igényeihez alkalmazkodva – speciális oktató-programokat dolgoztak ki, amelyek találkoznak a finanszírozók elképzeléseivel. Ilyen módon Franciaországban a felsőoktatás az üzleti élet részévé is válik.

Mi a helyzet Közép-Kelet-Európában? Erről, a magyar helyzetet elemezve és összehasonlítva a régió többi országával, magyar kutatók számolnak be *Kozma Tamás* és *Setényi János* személyében. A térség országaiiban bekövetkezett gazdasági és társadalmi fordulat értelemszerűen megkívánja a finanszírozási rendszer megváltoztatását. Az oktatási rendszernek el kell feleltetnie az 50-es évektől kialakult alávételt és elnyomott voltát, a kritikus helyzetbe került oktatási intézményeknek meg kell újulniuk, elsőrendűen meg kell keresniük az új anyagi forrásokat. Csehország – viszonylagos gazdasági stabilitása miatt – már megtehetette az alapvető változtatásokat. Lengyelország az egyetemek továbbéléséhez szükséges professzionális összehangoltság irányelvét tette magáévá csakúgy, mint Magyarország, ahol a kedvezőbbben alakuló piaci viszonyok ugyancsak növekvő lehetőségeket nyújtanak a felsőoktatási intézmények változatos módon történő támogatására (pl. hallgatói-alap, ösztöndíj-alap, kutatási- és fejlesztési alap létrehozása). Az oktatási privatizációnak Magyarországon figyelemreméltó előzményei is vannak (az ún. dolláros képzés, magánegyetem). Még nem dönthető el, hogy az eddigi fejlemények hová vezetnek, de ha ilyen irányban haladnak a változások, akkor egyre inkább dominánssá válik a piacorientált szemlélet.

A felsőoktatási intézmények Finnországban (*O. Kivinen* és *R. Rinne* tanulmánya) is kinyitották kapuikat a piacgazdaság felé. A finnek ma arról vitáznak, hogy hogyan viszonyul egymáshoz a felsőoktatásba befektetett anyagi támogatás és az oktatásban megjelenő eredmény.

A. A. *Stager* kanadai beszámolója azt példázza, hogy a gondok az európai országokhoz hasonlóan az anyagi erőforrások hiánya a legfőbb probléma. A föderációs kormány anyagi támogatásának lecsökkentését a tartományi igazgatás hozzájárulása és egyéb adományok ugyan ellensúlyozták.

A felsőoktatás finanszírozásának nemzetközi tendenciáit vizsgálva *M. Woodhall* megállapítja, hogy az elmúlt tíz év során jelentős változások következtek be a téren, mind az OECD országokban, mind pedig a fejlődő országokban egyre inkább a magánsektor szférájába tolódik az anyagi támogatás vállalása. A megkezdődött pluralizálódás tehát azonos irányba tart a világ valamennyi térségében.

Az UNESCO CEPES (A felsőoktatás európai központja) jó szolgálatot tett e tematikus szám közreadásával. Az elemzéseket statisztikák, ábrák, táblázatok egészítik ki, a tanulmányokat a téma gazdag bibliográfiája követi.

(*Higher Education in Europe*, 1, 1992.)

Gellért Emese

A magánfelsőoktatás finanszírozása Japánban

A japán és a francia közoktatásban érettségizettek arányának sokkoló összehasonlítása után (Japánban adott korosztálynak több, mint 92%-a szerez a középfokú tanulmányok sikeres befejezését igazoló bizonyítványt, míg Franciaországban ez az arány 1988-ban lépte át a 30%-ot) e jogosítványok társadalmi megtéltetésének különbségeit jellemzi a szerző. Azaz: amíg e nyugat-európai országban az érettségi bizonyítvány automatikusan jogosít felsőfokú tanulmányok megkezdésére, s egyúttal – jelképesen – a középosztályba való bekerülést is mintegy kifejezi, addig a távol-keleti szigetországban az érettségi mindössze valamiféle "garantált iskolaközi tudásmínimum" [savoir minimum interscolaire garanti] meglétének igazolása; a felsőoktatásba kerüléshez azonban felvételi versenyvizsgákat kell a jelentkezőknek tenniük, legyen szó kettő vagy négy évfolyamos egyetemi képzésről, vagy felsőfokú szakképzési intézményről. Ennek értelmében az a japán fiatal, aki a lehető legnagyobb esélyt akarja megszerezni az egyetemre kerüléshez, ádagosan öt versenyvizsgát tesz le. Ennek értelme és magyarázata a képzésnek a munkaerőpiacra való szoros kapcsolatában keresendő oly módon, hogy minél nevesebb intézményben folytat (és fejezi be sikeresen) tanulmányait a japán fiatal, annál nagyobbak az esélyei a minőségi – akár a munkát/munkahelyet is garantáló – elhelyezkedésre.

Jelenleg Japánban a középiskolát végzettek 52%-a folytat felsőfokú tanulmányokat (ez évente 1 millió elsőévet jelent), s ezek 76%-a a magánfelsőoktatásban tanul.